

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

MATICSÁK SÁNDOR: **A magyar nyelv eredete és rokonsága.**
Budapest, Gondolat Kiadó, 2020. (589 lap)

1. A kézikönyvvel a szerző a középiskolai tanárokat, a magyar és történelem szakos egyetemistákat és azokat szólítja meg, akiket mint „művelt nagyközönséget szokás emlegetni” (10). A kötet CSÚCS SÁNDOR közelmúltban megjelent *Miért finnugor nyelv a magyar?* (Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2019) című könyvéhez hasonlóan egyetemi kurzusok tananyagaként is megállja a helyét, de annál többre is vállalkozik: a magyar nyelv uráli/finnugor eredetét alátámasztó hangtani, alaktani, mondattani és szókinccset érintő bizonyítékok bemutatásán kívül áttekintést ad a nyelvünk eredetének és rokonsági viszonyainak alaposabb megértését segítő, de azokhoz sokszor inkább csak áttételesen kapcsolódó témákról is.

2. A kötet több évtized oktatási tapasztalatain alapul, s követi a szerző által a Debreceni Egyetemen tartott *A magyar nyelv eredete* című előadások gondolatmenetét és logikáját. Szerkezete nyolc nagy fejezetre tagolódik, ám több mint száz oldalt tesznek ki a mellékletek is (Nyelvek, Helyek, Emberek, Nyelvészeti alapfogalmak, Irodalom, Rövidítésjegyzék, Ábrák és térképek jegyzéke, Névmutató). Ezek nagy terjedelme a kötet általános céljával magyarázható, mely a magyar nyelvvel kapcsolatos ismeretterjesztés, illetve tévhitek eloszlatása és a közvélekedésben gyakran megjelenő áltények cáfolata (9). E célt szolgálja az is, hogy bár a jelenségek alátámasztásához nélkülözhetetlen a nagyszámú nyelvi adat használata, a szerző ezeket a szöveg könnyebb olvashatósága érdekében lábjegyzetekben elhelyezve mutatja be, az új fogalmakat pedig magyarázattal ellátva vezeti be.

A nyolc fejezet tematikailag négy részre tagolódik: a) általános tudnivalók a nyelvekről, azok kapcsolatairól és rokonságáról, illetve a magyar nyelv tudománytalan rokonításáról (1–4. fejezet); b) az uráli nyelvet beszélő népek bemutatása és jellemzése (5. fejezet); c) a magyar uráli nyelvekkel való rokonságának

bizonyítékai (6. fejezet), d) a magyar nép őshazájával kapcsolatos tudnivalók (7. fejezetek). Az ezektől elkülönülő utolsó, A finnugor nyelvtudomány rövid története címet viselő 8. fejezet főképpen a magyarországi finnugrisztika történetéről és mai állapotáról ad áttekintést, de általa röviden a finnországi finnugrisztikai kutatásokba is betekintést nyerhetünk.

Nyelvünk eredetének és rokonságának kérdései előtt az első fejezetben maga a magyar nyelv áll a központban: a szerző elhelyezi a magyart a nyelvtípusok között és a nyelvek demográfiáját tekintve. Ez a kitekintés igen hasznos a mélyebb nyelvészeti ismeretekkel nem rendelkező olvasók számára, hiszen ebben a fejezetben számos nyelvünket érintő babonát, téves ismeretet cáfol a szerző. Ám az „alapozó ismeretek” megfogalmazása (épp a megcélzott olvasóközönség ismereteinek vélhető hiányai miatt) olykor megtévesztő: A nyelvek tipológiai rokonsága (18–23) és A nyelvek eredet szerinti rokonsága (23–26) alfejezetek címében szereplő *rokonság* kifejezés jelentését érdemes lett volna egyértelműsíteni vagy más terminussal helyettesíteni.

A finnugrisztikai tudományok alaptézise, a nép és nyelv elkülönítésének s ezek eredetbeli különbségének kérdése igen didaktikusan, sok példával alátámasztva jelenik meg a kötet második, Nép és nyelv nem azonos című fejezetében (29–59). A szerző rámutat arra, hogy mivel Magyarország nyelvileg viszonylag homogén ország, egy hivatalos nyelve van, a nyelvjárások között sincsenek nagy különbségek, továbbá a kisebbségek nyelvei nagyon kis mértékben vannak jelen a közéletben, közigazgatásban, sajtóban és tömegkommunikációs felületeken, ezért nálunk sokkal termékenyebb talaja van az „egy nép – egy nyelv” gondolatnak, ahonnan csak egy ugrás a nép és nyelv azonosítása (31). Ugyanebben a részben mutatja be a szerző — finnugrisztikai munkáktól szokatlan részletességgel — az archeogenetika új kutatási eredményeit is (47–58). Ezek az eredmények azonban nem cáfolják nyelvünk finnugor/uráli eredetét, hiszen nem hozhatók kapcsolatba azzal. Szerzőnk KLIMA LÁSZLÓT idézve írja: „Ha azt mondjuk, hogy a DNS-minták alapján a honfoglalók nem beszélhettek magyarul, akkor mit mondjunk a magyarokról? A kézenfekvő válasz, hogy ők (vagyis mi) aztán végképp nem vagyunk magyar anyanyelvűek. Holott de. Az archeogenetika a saját eredményei alapján nem illetékes megcáfolni, hogy a magyar finnugor nyelv.”

A 3. fejezetben (59–75) nyelvünk rokonításának objektív és szubjektív problémáit tekinti át a szerző. A *rokonság = kölcsönös érthetőség* közkeletű tézisére cáfolja a fejezet első részében, amikor szövegek véletlenszerű hasonlóságaival szemben szisztematikus, rendszert alkotó eltéréseket mutat fel a finnugor nyelveket összekötő, azok közös alapnyelvből való származását alátámasztó bizonyítékként. A fejezet A nyelvrokonítás nyelven kívüli mozgatórugói című részében magyarázatot kapunk arra is, hogy a hasonlóságokon, a kölcsönös megértésen

kívül milyen nyelven kívüli okok motiválják azokat, akik nem fogadják el nyelvük uráli/finnugor eredetét. A szerző összegzi azokat a motivációkat, melyek szerepet játszhatnak a magyar nyelv nyelvészeti eszközökkel már egyértelműen bizonyított eredetének megkérdőjelezésében: szó esik a Habsburg-összeesküvésről, a nem létező Trefort Ágoston-féle idézetről, a második világháború után a szovjetek által támogatott s ezért rossz hírbe kerülő finnugor kutatásokról, illetve az 56-os emigránsok által kialakított külföldi „kutatóközpontokról”.

Az előző két fejezethez szervesen kapcsolódik a Nem finnugor teóriák a magyar nyelv eredetére című, negyedik fejezet (75–159), mely részletesen és történeti áttekintést is adva mutatja be a legfontosabb rokonítási irányokat, illetve azokat a nyelveket, melyekkel legtöbbször hozták rokonságba a magyart (szkíta, héber, török, sumér). Kitér az egyéb rokonítási kísérletekre, illetve a magyart ősnyelvnek tekintőkre is. A fejezet végén írástörténeti áttekintés is helyet kapott (151–158), mely a székely rovásírás révén támasztja alá azt a megállapítást, hogy egy nyelv eredete és annak írásmódja között nem mutatható ki kapcsolat.

Az Uráli (finnugor és szamojéd) népek és nyelvek című ötödik fejezet (159–328) nagy értéke, hogy nemcsak átfogó képet nyújt legnagyobb rokon nyelveket beszélő népekről, hanem azokat is részletesen megismerhetjük, amelyek eddig mostohagyermekai voltak a finnugrisztikai kutatásoknak, vagy amelyekkel eddig elsősorban szociolingvisztikai szempontú kutatások foglalkoztak. Részletesen bemutatja például a meänkieli és a kvén nyelvet (179–185), melyek a finnek közeli rokon nyelvei (ún. *likikielik*), s önálló történetük az elmúlt évtizedtől számítódik. Az észthez közeli nyelvek is bekerültek a monográfiába, például a szetu és a vöru (195–198). E részen belül vizsgálja a szerző az oroszországi finnugor népek szociológiai helyzetét (317–327). Az arktikus viszonyok közt élő népek anyanyelvi beszélőinek száma (sőt általában népességszáma) ugyanis folyamatosan csökken. Ennek okát MATICSÁK a szakirodalommal egybehangzóan az itt lakók földrajzi és időjárási körülmények okozta szeparáltságával, illetve mentális egészségének romlásával (az alkoholizmus és az öngyilkosság megdöbbentően magas arányával) magyarázza. Az egyes népek lakóhelyének bemutatását 16 térkép is segíti.

A nyelvrokonság bizonyítékai című fejezet száz oldalán (329–430) a szerző a nyelvünk eredetére vonatkozó bizonyítékok öt típusát mutatja be. Vizsgálja az alapnyelvi szóképzést, az alapnyelvi szófajokat, a szabályos hangmegfeleléseket, illetve hangtani és alaktani bizonyítékokat is hoz. A szókincs vizsgálatakor nemcsak az alapnyelvig visszavezethető szavak számát és a mai magyar szókincsben betöltött szerepüket emeli ki, hanem emellett számos érdekes példát hozva utal a jelentések megváltozása miatt ma már nem feltétlenül felismerhető összefüggésekre az egyes finnugor példák jelentései között. Ugyanezt látjuk az

ősi szókincs szemantikai csoportjainak vizsgálata során is: lábjegyzetekben kifejezetten sok (e fejezetben szám szerint 184) kiegészítés, pontosítás ad háttérinformációt az olvasónak.

Az őshazaelméletekkel foglalkozó 7. és A finnugor nyelvtudomány története című 8. fejezet témája szorosan összekapcsolódik egymással. A szerző a legkorábbi (Castrén és Wiedemann nevéhez fűződő) őshazaelméletekkel kezdi a tárgyalást, s mindegyikhez módszertani háttérrel is ad. A magyarság ősi szállásterületeinek bemutatását az ugor egységből való kiválással, illetve az ugor őshaza jellemzésével indít, s Magna Hungaria, Levédia és Etelköz bemutatása után László Gyula kettős honfoglalás elméletének nyelvészeti szempontú kritikáját is adja.

A mellékletek nagy száma és terjedelme is a kötet tankönyvként, kézikönyvként való használatát erősíti. A Nyelvek, a Helyek és az Emberek című részekben minden olyan nyelv, hely és személy neve megjelenik, aki vagy ami a kötetben előfordult, rövid, egy-két soros, de maximum egy bekezdésnyi terjedelemben jellemezve. A Nyelvészeti alapfogalmak című részben — bár meglehetősen lakonikusan, de — a kötetben szereplő minden nyelvészeti terminust magyarázattal lát el a szerző. Az egyes alfejezetek végén csak a legfontosabb szakirodalmat sorolja fel, a kötet végén azonban a továbbvivő kutatások számára is hasznos bő irodalomlistát kapunk.

3. MATICSÁK SÁNDOR munkája minden bizonnyal sikeresen használható lesz a magyar nyelv eredetét bemutató kurzusok tankönyveként, másfelől pedig egyúttal monografikus igényű alapos filológiai munka is egyben, gazdag adatanyaggal, friss szakirodalmi eredményekkel alátámasztva. A cél a nyelvészeti módszerek, tények és eredmények bemutatása ebben a (Magyarországon) sok esetben politikai állásfoglalásként is értelmezett kérdésben. Ahogy a szerző ezt a bevezetésben le is szögezi: „A nyelvészet nem ítélkezik. Könyvemben azokat a tudományos módszereket mutatom be, amelyekkel kétséget kizáróan igazolni lehet, hogy a magyar nyelv (nem a nép, hanem a nyelv!) finnugor eredetű. A többi az olvasókon múlik.” (11).

TAKÁCS JUDIT
ORCID: 0000-0002-8665-0893
Eszterházy Károly Egyetem
takacs.judit@uni-eszterhazy.hu